

УДК 336.02(477)

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ольга Замасло

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
E-mail: olga_zamaslo@ukr.net*

У статті розглянуто основні чинники мінізації економіки України, проаналізовано її рівень, визначено основні причини її зростання. Запропоновано основні напрями вдосконалення податкової політики та детінізації економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, податкова політика, податкове навантаження, детінізація економіки.

Проблема тінізації економіки надзвичайно складна та масштабна. Тіньовий сектор присутній в економіці більшості країн. Він впливає на всі аспекти економічної діяльності та соціальні процеси, які відбуваються у суспільстві.

В Україні вже понад 15 років головним завданням реформування податкової системи є зниження податкового навантаження на економіку. Але не дивлячись на зменшення податкового тиску в Україні, податкових стимулів для реалізації підприємницької ініціативи поки що замало.

Докорінно новим етапом в історії розвитку податкової політики України став Податковий кодекс. Передбачалося, що його положення спрямовані на вдосконалення адміністрування податків, досягнення компромісів між державою та суб'єктами господарювання, зниження податкового навантаження для менш платоспроможних громадян, створення додаткових умов для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності, сприятимуть прискоренню економічного розвитку України. Однак, на сьогодні податкова система України і надалі перебуває в процесі реформування, деякі положення Податкового кодексу потребують доопрацювання з метою запровадження дійсно ефективною податкової політики, що сприятиме подальшому ефективному розвитку економічних процесів в Україні. Отже, дослідження впливу податкової політики на сучасному етапі, а також її впливу на детінізацію економіки є досить актуальним.

Детінізація економіки України є однією зі складових податкової політики держави. Українські науковці мають певні здобутки в дослідженні теоретичних і практичних аспектів тіньової економіки й підвищення ефективності оподаткування. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: З. Варналій, Д. Веремчук, Ю. Іванов, Н. Мельник, Й. Петрович, Л. Тарангул, Л. Рябушка, та інші. Однак, зважаючи на сучасні реалії в сфері оподаткування можна зробити висновок про те, що даний напрям дослідження потребує подальших доопрацювань з метою

удосконалення системи оподаткування та певних напрямів податкової політики України.

Тіньова економіка – поширене явище в усіх країнах світу, зокрема і в Україні. Вона є однією з найбільших перешкод розвитку конкурентоспроможності України, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Про актуальність проблеми тіньової економіки свідчить економічні показники, що відображають значні збитки для держави (Таблиця 1).

Таблиця 1

Оцінка частки тіньового сектору економіки України, % ВВП [1, 2]

Рік	Оцінка за методикою Держкомстату	Метод «витрати населення – роздрібний товарообіг»	Електричний метод	Монетарний метод	Метод збитковості підприємств	Метод сукупного попиту – сукупної пропозиції	Оцінка проф. Фрідріха Шнайдера
2004	18,9	33,5	28,0	29,5	25,0	39,0	49,0
2005	18,1	46,5	28,0	25,0	24,0	37,0	48,0
2006	17,3	40,5	27,5	24,5	23,5	33,5	47,0
2007	15,5	38,0	27,0	26,0	24,0	34,5	47,0
2008	15,1	40,0	26,0	38,0	30,0	35,5	46,0
2009	16,1	45,0	35,0	40,5	31,0	30,0	46,0
2010	16,5	44,0	37,0	30,0	31,0	33,0	45,0
2011	16,0	44,0	37,5	27,0	31,5	34,0	44,1
2012	Інтегральний показник рівня тіньової економіки – 32 %						
2013	Інтегральний показник рівня тіньової економіки – 35 %						
2014 1 кв	Інтегральний показник рівня тіньової економіки – 42 %						
2015 1 кв	Інтегральний показник рівня тіньової економіки – 47 %						

Єдиної думки щодо обсяг тіньової економіки в Україні немає. Специфічні дослідження рівня тіньової економіки за останні роки виконували Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна служба статистики України, Світовий банк та незалежні експерти.

Основними ознаками тінізації економіки в Україні є:

- відсутність дієвих важелів боротьби з тіньовими схемами з боку владних структур;
- використання державного майна і службового становища посадовцями для отримання неофіційного приватного доходу;
- розгалужена система пільг та субсидій, що призводить до зловживання та нецільового використання бюджетних коштів;
- відсутність чіткої межі між офіційною і тіньовою діяльністю;
- корумпованість державних службовців владних структур і контролюючих служб;
- «співпраця» державних службовців з тіньовими структурами, що здійснюється в якості залучення фірмами у власний штат у вигляді «консультантів» –

посадовців високого і найвищого рангу з метою лобіювання своїх інтересів у державних інстанціях;

- недосконала законодавча база, особливо суперечливі закони та «шпарини» у законодавстві, що дають можливість створенню та функціонуванню тінювих схем, також це призводить до нестабільності економічної системи та коливання процентних ставок по депозитам та кредитам.

На початку 2015 року в умовах поширення цінових та девальваційних шоків, ескалації військового конфлікту спостерігалось подальше суттєве зростання тінювої економіки. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у I кварталі 2015 року рівень тінювої економіки порівняно з відповідним періодом 2014 року збільшився ще на 5 в.п. до 47% від обсягу офіційного ВВП [2].

Зневіра суб'єктів економічної діяльності в покращення економічної та політичної ситуації найближчим часом спонукала їх активно використовували схеми приховування частини прибутків, у тому числі такі, як поширення збитковості та неплатежів в економіці.

Збільшення рівня тінювої економіки стимулювалося також впливом зовнішніх негативних процесів – подальшим загостренням політичних відносин з РФ та згортанням економічних зв'язків з нею. Збереження значної невідконтрольної території на сході країни формує передумови для розвитку нелегального бізнесу.

Основою поширення тінювої економіки в Україні є непослідовність процесів системної трансформації. Формування в країні протягом років незалежності тінювого сектору великих масштабів значною мірою спровоковано втратою державою ефективних важелів регулювання економічними процесами.

Найбільшим масовим видом тінювої економічної діяльності є ухилення від сплати податків та обов'язкових платежів, що спричинено обтяжливістю податкової системи. У доповіді «Ведення бізнесу 2015: за межами ефективності» [6] відзначається, що у 2014 році в Україні було досягнуто важливого прогресу у сферах реєстрації прав власності та оподаткування – за цими двома окремими показниками Україна поліпшила своє місце більш ніж на 25 позицій. Проте постійні зміни та доповнення в податковому законодавстві України свідчать про відсутність належної теоретичної бази і сучасної наукової методології пізнання соціальної сутності податкових відносин і формування їх системи. Крім того в Україні набула поширення практика, коли тягар податкового тиску перекладається на ті підприємства, які працюють легально і доволі прибутково. Це спонукає керівників таких компаній шукати шляхи отримання податкових пільг, замість того щоб підвищувати ефективність своїх підприємств. В результаті пільгами користувались підприємства й галузі, що спроможні вийти із кризи й розвиватися й без довгострокового пільгового режиму оподаткування та які не є основою підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а ринково орієнтовані підприємства, що потребують фінансової підтримки для освоєння нових ринків, технологій, продуктів, навпаки, змушені платити більшу частину податків.

Політична нестабільність провокує суб'єктів економічної діяльності до приховування доходів. Крім того, підприємства, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, для мінімізації податкових зобов'язань користуються послугами офшорних компаній.

Українські банки і фінансові компанії використовують офшорні схеми діяльності на світових ринках цінних паперів. Збільшилася роль офшорних схем у формуванні транснаціональних господарських систем, коли офшорні фірми

вбудовуються в мережу зовнішніх філіалів українських підприємств. Часто офшорні схеми націлені на подолання іноземних податкових бар'єрів. Замовлення тіньової економіки виконували і банки-конвертатори. За даними НБУ, у 2014 році зафіксовано 12 банків, які займалися відмиванням грошей, а обсяги тіньових операцій оцінювалися в 142 млрд грн. [7].

Робота значної частки бізнесу й населення у тіньовій економіці України викликана повсюдним проникненням корупції, що дозволяє обійти або повністю нейтралізувати функції держави з керування економікою. Бюрократія та «паперова тяганина» теж провокують на дачу хабара чи на перехід до тіньової діяльності. Саме тому корупцію необхідно віднести до однієї із рушійних сил тінізації економіки, адже в більшості випадків, контролюючим органам відомо про тіньові схеми, а через корумпованість влади боротьба з цими схемами зводиться нанівець.

Загальна чисельність працюючих в тіні за експертними оцінками в Україні становить 10-11 млн. осіб. 2,5 млн. громадян отримують мінімальну заробітну плату. Ключовою проблемою, пов'язаною з існуванням тіньового ринку праці є нелегальні доходи громадян, не враховані і відповідно не оподатковані [8].

Подолання вітчизняної тіньової економіки було визначено, як один із пріоритетних напрямів фінансової політики в Національній антикорупційній стратегії на 2011-2015 рр [9]. а також включене Радою національної безпеки і оборони України до Стратегії національної безпеки України від 8 червня 2012р.

Для підвищення ролі податкової системи в прискоренні економічного розвитку, детінізації бізнесу необхідно розробити податкову політику спрямовану на стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно-інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків.

З метою посилення боротьби з тіньовою економічною діяльністю, корупційними проявами у I кварталі 2015 року органами виконавчої влади здійснювалися наступні заходи.

Протягом I кварталу 2015 року Держфінінспекцією України [10] та її територіальними органами проведено 725 контрольних заходів, в ході яких перевірено 704 підприємства, установи та організації. Встановлено порушень фінансово-господарської дисципліни на 597 підприємствах, в установах і організаціях, або у 84,8 відс. від загальної кількості перевірених.

Загальна сума виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, склала понад 355,7 млн. грн., з них коштів державних та місцевих бюджетів – майже 170,3 млн. гривень.

Зокрема, на 304 об'єктах контролю виявлено недоотримання фінансових ресурсів на загальну суму понад 56,6 млн. грн., у тому числі бюджетами – майже 30,7 млн. гривень.

За результатами проведених контрольних заходів на 531 об'єкті контролю встановлено незаконні, нецільові витрати та недостачі ресурсів на загальну суму понад 299,1 млн. грн., у тому числі за операціями з бюджетними коштами – майже 139,7 млн. гривень. Сума виявлених на 513 об'єктах контролю незаконних витрат ресурсів склала майже 222,8 млн. грн., у тому числі за рахунок бюджетних коштів – майже 130,2 млн. гривень.

Не за цільовим призначенням на 61 об'єкті контролю проведено витрат державних ресурсів на суму майже 9,5 млн. грн., в тому числі 573,3 тис. грн. – кошти державного бюджету та майже 8,9 млн. грн. – місцевих бюджетів.

Недостачі ресурсів виявлено на 137 об'єктах контролю в загальній сумі майже 66,9 млн. грн., з них у державних і комунальних підприємствах, бюджетних установах – на суму понад 62,3 млн. гривень.

У результаті проведеної органами Держфінінспекції роботи у I кварталі 2015 року відшкодовано фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на загальну суму понад 156,3 млн. грн., з них майже 104,2 млн. грн. – за порушеннями, що виявлені у попередніх звітних періодах.

За результатами проведених контрольних заходів загалом органами Держфінінспекції застосовано фінансові санкції до 546 об'єктів контролю-порушників фінансово-бюджетної дисципліни: у 28 випадках призупинено бюджетні асигнування, у 464 – зупинено операції з бюджетними коштами та 54 об'єктам контролю-розпорядникам бюджетних коштів зменшено бюджетні призначення асигнування на загальну суму майже 3,5 млн. гривень.

У рамках належного реагування, з метою вжиття відповідних заходів до порушників фінансової дисципліни органами Держфінінспекції до правоохоронних органів передано у звітному періоді 405 матеріалів ревізій та перевірок. У свою чергу, правоохоронними органами у січні-березні 2015 року за матеріалами проведених контрольних заходів розпочато 285 досудових розслідувань.

Крім цього, органами Держфінінспекції протягом січня-березня 2015 року, реалізуючи право на звернення до суду в інтересах держави, пред'явлено 135 позовів до суду щодо відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів на загальну суму понад 96,5 млн. гривень. Ініційовано також 93 цивільні позови перед органами прокуратури, об'єктом контролю або його органом управління, інтим державним органом.

До Державної служби фінансового моніторингу України протягом I кварталу 2015 року органами Держфінінспекції направлено інформацій про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, по 9 об'єктах контролю на загальну суму понад 40,2 млн. гривень.

За порушення фінансово-бюджетної дисципліни до адміністративної відповідальності притягнуто 1256 посадових осіб. Загальна сума накладених адміністративних стягнень склала майже 297,2 тис. гривень.

Протягом I кварталу 2015 року Державною фіскальною службою України [11] та її територіальними органами було проведено активну роботу щодо виявлення суб'єктів мінімізації податкових зобов'язань, які формували фіктивний податковий кредит та надавали його платникам податків реального сектору економіки. Зокрема, у I кварталі 2015 року органами Державної фіскальної служби проведено 5709 перевірок суб'єктів господарювання (у тому числі планових 780 та позапланових 4929), за результатами яких сума донарахованих грошових зобов'язань, що підлягає погашенню, становить понад 1,3 млрд. гривень.

Органами досудового розслідування Державної фіскальної служби протягом I кварталу 2015 року розпочато 2123 кримінальних проваджень, у яких закінчено досудове розслідування, направлено до суду з обвинувачувальним актом 191 кримінальне провадження стосовно 209 осіб. Забезпечено відшкодування збитків за закінченими кримінальними провадженнями на суму більше 224,8 млн. гривень.

Для з'ясування причин і обставин вчинення посадовими особами можливих корупційних та інших правопорушень у сфері службової діяльності Головним управлінням власної безпеки та відповідними підрозділами територіальних органів Державної фіскальної служби, на які покладено завдання запобігання корупції, у I

кварталі 2015 року ініційовано і проведено понад 1,1 тис. службових розслідувань і перевірок, за результатами яких до дисциплінарної відповідальності притягнуто 199 посадових осіб, звільнено з державної служби 35 працівників, вжито інших заходів впливу – 288, направлено до інших правоохоронних органів 434 матеріали.

З початку року за фактами вчинення посадовими особами Державної фіскальної служби злочинів у сфері службової діяльності правоохоронними органами розпочато 188 кримінальних проваджень.

Аналізуючи динаміку та причини зміни обсягів тіньової економіки у різні періоди розвитку України, можна зробити наступні висновки:

- під час стійкого економічного розвитку тіньова економіка виступає системним індикатором неефективності державного управління та несприятливих умов ведення бізнесу, а також інструментом збагачення окремих суб'єктів ринку, близьких до влади;
- у період економічних криз вона відіграє роль так званої «амортизаційної подушки», дозволяючи суб'єктам підприємницької діяльності підтримувати рівень власної конкурентоспроможності;
- разом з тим в період існування загроз національній безпеці та військових конфліктів на території країни зміна обсягів тіньової економіки, з одного боку, віддзеркалює тенденції до її перетворення на кримінальний бізнес, а з іншого – є реакцією бізнесу на зростання ризиків щодо його знищення.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо забезпечення легалізації економічних процесів та діяльності суб'єктів господарювання в Україні на сучасному етапі мають стати:

- стимулювання інвестиційних процесів;
- поліпшення грошово-кредитної політики;
- створення сприятливих умов для розвитку бізнесу;
- зниження і вирівнювання податкового тягаря;
- спрощення податкової системи;
- зміцнення податкового контролю в умовах виробництва витрати;
- ефективне управління державним сектором економіки;
- посилення державного нагляду за використанням державних коштів, кредитів та іноземних інвестицій;
- протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом;
- посилення боротьби з корупцією та забезпечення прозорості діяльності органів влади на всіх рівнях.

Україна потребує адекватної податкової політики спрямованої на підтримку галузей, що зазнали труднощів, політики, що максимально враховуватиме сучасні тенденції розвитку економічних процесів, сприятиме зменшенню податкового навантаження та спрощення механізму адміністрування податків тощо.

Лише комплексна реалізація зазначених заходів забезпечить детінізацію діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, а відтак і можливість стійкого економічного розвитку національної економіки.

-
1. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

2. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
3. Іванов Ю.Б. Функції податків та податкове регулювання /Ю.Б. Іванов// Формування ринкової економіки в Україні: Науковий журнал. – 2009. – №19. – С.36 – 43.
4. Мельник Н.В. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / Н.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій//. – К. : Вид-во «Знання України», 2008. – 675 с.
5. Петрович Й. Проблеми розвитку та шляхи вдосконалення податкової політики України / Й. Петрович // Банківська справа : зб. наук. праць. – 2008. – № 6. – С. 43-49.
6. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>
7. Новий курс: Реформи в Україні 2010 - 2015. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/books/2010/10nandop1.pdf>
8. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. Ред.. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.
9. Національна антикорупційна стратегія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>
10. Офіційний сайт Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index>
11. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/kontrolno-perevirochna-robota, http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zapobigannya-proyavam-korupts/insha-informatsiya-pro/192363.html>
12. Шнайдер Ф. Тіньова економіка в усьому світі: що ми дійсно про це знаєм // Європейський журнал з політичної економії. - 2012 р. - № 3. - С. 598 – 642

TAX POLICY IN PROMOTING LEGALIZATION OF THE ECONOMY UKRAINE

Olha Zamaslo

*Ivan Franko National University of Lviv
Prospekt Svobody, 18. UA -79008, Ukraine*

The article discusses the main factors of the shadow economy of Ukraine, analyzed its level, the main reasons for its growth. The basic directions of improvement of tax policy and legalization of the economy.

Keywords: shadow economy, tax policy, tax loading, legalization of the economy.

**НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ДЕТЕНИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ****Ольга Замасло**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008, г. Львов, проспект Свободы, 18
E-mail: olga_zamaslo@ukr.net*

В статье рассмотрены основные факторы тенизации экономики Украины, проанализированы ее уровень, определены основные причины ее роста. Предложены основные направления совершенствования налоговой политики и детенизации экономики.

Ключевые слова: теневая экономика, налоговая политика, налоговая нагрузка, детенизация экономики.